

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2026.02.041>

| Гукалова І. В.

ID 0000-0002-4664-4480

Інститут географії Національної академії наук України, Київ

Індикативне оцінювання просторової справедливості розвитку гірських і прикордонних громад (на прикладі Закарпатської та Чернівецької областей)

УДК 911.3(477.87+477.85):304.4(045)

У статті обґрунтовано методику індикативного оцінювання просторової справедливості розвитку територіальних громад та здійснено її верифікацію на прикладі гірських, прикордонних і гірських прикордонних громад Закарпатської та Чернівецької областей. Методикою передбачено розрахунок інтегрального індексу просторової справедливості на основі 29 показників, згрупованих у 8 тематичних блоків: демографічний потенціал, просторово-географічна доступність, бюджетно-фіскальний потенціал, соціальна, торговельно-побутова, транспортна та комунально-інженерна інфраструктура, доступність адміністративних послуг, а також побудову і порівняння «профілів» просторової справедливості. Емпіричну базу склали дані, отримані з 42 модельних територіальних громад. Установлено, що переважна більшість з них характеризується низьким і середнім рівнем просторової справедливості, що свідчить про наявність системних структурних дефіцитів і об'єктивних обмежень їх розвитку. Виявлено відмінності за окремими векторами (складовими) просторової справедливості в громадах різних типів: гірські громади обох областей програють за транспортним та торговельним забезпеченням населення, прикордонні — за бюджетним потенціалом, а гірські і одночасно прикордонні утворюють зону «подвійної периферизації», а отже — стикаються як з природно-, так і суспільно-географічними викликами. У статті наведено кейс обвалу мосту у Жденіївській територіальній громаді у 2025 р. як конкретний прояв інфраструктурної вразливості гірських територій. Результати дослідження свідчать про потребу в обґрунтуванні детальної функціональної типізації територій України з урахуванням актуальних чинників формування просторової справедливості та наслідків війни, а також стандартів ЄС.

Ключові слова: просторова справедливість, гірські громади, прикордонні громади, інтегральний індекс, якість життя населення, Закарпатська область, Чернівецька область.

Актуальність теми дослідження

Зважаючи на наявність природних, транспортно-географічних причин, низки зовнішніх загроз або віддаленості від центрів соціально-

економічної активності, для певних територій існує об'єктивна ймовірність недоотримання людьми життєво важливих послуг (або їх відтермінованого отримання), що свідчить про наявність ознак соціально-просторової дис-

Цитування:

Гукалова І. В. (2026). Індикативне оцінювання просторової справедливості розвитку гірських і прикордонних громад (на прикладі Закарпатської та Чернівецької областей). *Український географічний журнал*, (2), 41–54. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2026.02.041>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026.

Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

кримінації. На тлі найбільшої в новітній історії України просторової несправедливості, яка полягає в утворенні внаслідок російської агресії т. зв. «ексклюзованих» регіонів [1] — тимчасово окупованих територій, де проживають українські громадяни, які позбавлені можливостей бути учасниками суспільних процесів на території нашої держави, всі інші несправедливості відходять на другий план. Тим не менш, у будь-якій країні завжди є території, де постійно присутні передумови, які ускладнюють життєдіяльність населення, зокрема надання і отримання послуг — рельєф місцевості, рідкозаселеність, наявність державного кордону (іноді з кількома країнами), віддалена периферія, півострівне чи острівне положення тощо.

Гірська місцевість і прикордонні регіони вже декілька десятиліть залишаються пріоритетними об'єктами європейської політики згуртованості, оскільки вони належать до територій із «постійними природними або демографічними обмеженнями», що визначено статтею 174 Договору про функціонування Європейського Союзу (ЄС). Такі території отримують постійну підтримку через різні інструменти, макрорегіональні стратегії та спеціальні інвестиційні механізми [2], спрямовані на зменшення територіальних диспропорцій і зміцнення їхньої стійкості до зовнішніх впливів.

Чинна Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 рр. [3] також позначає функціональні типи територій, які потребують особливої уваги і застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку. До них віднесено територіальні громади в Українських Карпатах, які розташовані у гірській місцевості і до складу яких входить щонайменше один населений пункт, якому надано статус гірського [4]. Постановою № 1493 КМУ від 19 листопада 2025 р. громади, які мають структурні, природні або економічні обмеження, зокрема гірські, було віднесено до типу територій з особливими умовами для розвитку [5]. Разом з цим, прикордоння в останньому документі не виокремлено як самостійний функціональний тип, очевидно через ускладнену внаслідок війни топологію: наразі в Україні є мирне і конфліктне прикордоння, а також лінія розмежування, яка фіксує тимчасово окуповані території. Кожен з цих «фронтирів» має свій комплекс викликів і ризиків доступності, економічних і соціально-інфраструктурних

можливостей, екологічних загроз, загроз життю людей.

У західних областях України є чимало гірських і одночасно прикордонних громад, де знаходяться синергетичний прояв:

1) природні обмеження (гірський рельєф, транспортна ізоляваність, висока вартість послуг);

2) геополітичні ризики (прикордонний режим, безпекові заходи, поліетнічність населення);

3) наслідки війни (для громад Західного прикордоння вони опосередковані: демографічні зміни та навантаження на інфраструктуру).

Усе це формує стійкий запит як на поглиблення і деталізацію існуючої функціональної типізації територій України у рамках наближення до стандартів ЄС і з урахуванням наслідків війни, так і на якісне і кількісне оцінювання справедливості просторового розвитку територій різних типів, зокрема і тих, які мають унікальне географічне положення.

Стан вивчення питання, основні праці

Підходи до трактування просторової справедливості відображають еволюцію змісту і спрямованості цієї категорії: від зосередження на людині, як носії прав і свобод з увагою на розширенні її можливостей доступу до ресурсів і благ, до обмежуючих чи сприяючих справедливому розвитку характеристик простору. Це свідчить про те, що справедливий просторовий розвиток не може бути зведений до якогось одного виміру чи показника, а потребує інтегративного підходу, в межах якого економічна, соціальна, екологічна, культурна складова взаємодіють та взаємно підсилюють одна одну.

Із актуальних вітчизняних досліджень, присвячених осмисленню просторової справедливості, а також проблем розвитку гірських і прикордонних територій України слід відзначити фундаментальні праці представників різних галузей знань: О. М. Бородіної [6], Е. М. Лібанової [7], В. В. Небрат [8], Г. П. Підгрушного [9], Л. Г. Руденка і С. А. Лісовського [10], С. П. Запотоцького і Л. О. Риндіч [11], П. В. Жука [12], В. С. Кравціва [13], М. А. Голубця [14]. У статті колективу авторів Інституту географії НАН України викладено існуючі підходи до визначення просторової справедливості та наведено результати експертного опитування щодо її змісту

та ключових вимірів з урахуванням викликів війни [15]. Цією публікацією було започатковано фахову географічну дискусію про сутність та актуальність осмислення просторової справедливості розвитку України у повоєнний час. На порядку денному — розробка алгоритму кількісного оцінювання просторової справедливості на різних територіальних рівнях.

Мета, методи, територія дослідження

Метою статті є обґрунтування методики індикативного оцінювання просторової справедливості та її верифікація на прикладі модельних гірських, прикордонних і гірських прикордонних територіальних громад Закарпатської та Чернівецької областей. Така методика позиціонується як пілотна в плані формування інтегральної оцінки просторової справедливості розвитку громад в Україні, водночас приклади обчислення окремих індексів, які можна вважати дотичними до цієї проблематики, є добре відомими географам. Серед них: обґрунтування індексу транспортної доступності за допомогою графоаналітичного методу [16], ГІС-аналізу та ізохрон доступності [17], моніторинг безбар'єрності з оцінюванням інфраструктури і публічних просторів, якій здійснюють профільні відомства і міжнародні організації [18] та ін.

Вибір Закарпатської та Чернівецької областей як модельних регіонів зумовлений тим, що ці регіони розташовані на захід від головного Карпатського хребта з великою кількістю гірських громад і протяжною лінією державного кордону. Ці регіони є тилловими, які протягом війни прийняли чималу кількість внутрішніх переселенців, що стало маркером системних дефіцитів у приймаючих громадах і фактором додаткового навантаження на інфраструктуру. З іншого боку, розселення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в гірські та віддалені від обласних центрів прикордонні громади стало фактором їх додаткової економічної ізоляції.

Досліджувані регіони демонструють помітно різну географію щільності населення: більш рівнинну Чернівецьку область відрізняє висока питома концентрація мешканців в обласному центрі, а більш гірська Закарпатська область характеризується розпорошеністю поселень різної людності, зокрема розташованих у важкодоступних долинах в гірській місцевості або у прикордонній смузі. Обидва вони є

слабоурбанізованими і поліетнічними, що має свій вплив на розвиток і політику формування просторової справедливості.

Первинно в центрі уваги були всі територіальні громади (ТГ) трьох типів: гірські, прикордонні і гірські прикордонні — всього 73 ТГ за виключенням Ужгородської, яка підлягає окремому розгляду (її включення у вибірку породжує ефект «хибного полюса»; без неї реальна диференціація між гірськими, гірсько-прикордонними і прикордонними ТГ є читабельною). Дані для аналізу було отримано з 42 громад, що дозволило скласти статистичні таблиці для 30 ТГ із Закарпатської, і 12 ТГ з Чернівецької області, які й були визначені модельними. Крім населення (дані на 2022 р.), всі інші показники були надані станом на 2024 р.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням наукових результатів

Очевидно, що будь-яка спроба формалізувати або операціоналізувати категорію просторової справедливості потребує попереднього визначення її змістовного наповнення. У новітніх публікаціях науковці зазначають, що просторова справедливість є похідною від соціальної справедливості, а не окремим поняттям. Простір сам по собі не може бути справедливим чи несправедливим, несправедливими можуть бути лише дії інституцій, які створюють або допускають просторові нерівності [19] чи не сприяють мінімізації соціально значимих дефіцитів. У цій статті термін «просторова справедливість» застосовується як скорочення від соціальної справедливості просторового розвитку територіальних громад.

Ґрунтуючись на міркуваннях класика у тематиці просторової справедливості Е. Соджі про те, що «просторова справедливість передбачає справедливий і рівноправний розподіл у просторі соціально цінних ресурсів і можливостей їх використання..., а дискримінація за місцем розташування, спричинена упередженнями, нав'язаними певним групам населення через їхнє географічне розташування, є фундаментальною для створення просторової несправедливості та створення тривалих просторових структур привілеїв і переваг» [20], сформулюємо актуальне для сьогоденної України визначення категорії із суспільно-географічних позицій:

Таблиця 1. Блоки індикаторів оцінювання просторової справедливості

Блок	Назва блоку	Показники	Вага в ІПС, %	Обґрунтування включення
1	Демографічний потенціал	Щільність населення, частка сільського населення, коефіцієнт народжуваності, коефіцієнт смертності, коефіцієнт природного приросту, демографічне навантаження	10	Відображає відтворення та стійкість населення громади
2	Просторово-географічна доступність	Відстань до районного центру, відстань до обласного центру, відстань до столиці, кількість відділень Укпрошти і Нової пошти	10	Фіксує периферійність та транспортну ізолюваність
3	Бюджетно-фіскальний потенціал	Видатки бюджету громади, видатки бюджету на 1 особу, відношення видатків до видатків обласного бюджету	15	Вимірює фінансову спроможність та автономію громади
4	Соціальна інфраструктура	Забезпеченість аптеками, забезпеченість медзакладами, забезпеченість школами, освітня субвенція на 1 учня, % ВПО від мешканців громади	20	Показує забезпеченість ключовими суспільними послугами
5	Торговельно-побутова інфраструктура	Забезпеченість супермаркетами, забезпеченість продуктовими магазинами	10	Відображає доступність товарів першої необхідності
6	Транспортна інфраструктура	Щільність автодоріг, щільність зупинок громадського транспорту, кількість залізничних станцій	15	Вимірює транспортну зв'язність та мобільність населення
7	Комунально-інженерна інфраструктура	% помешкань, підключених до центрального водопостачання, % помешкань, підключених до газопостачання, % помешкань, підключених до каналізації, % помешкань, підключених до центрального опалення, % помешкань, яким надаються послуги з вивозу сміття	10	Відображає рівень благоустрою та якість проживання
8	Доступність адміністративних послуг	Кількість мешканців громад, яка припадає на 1 ЦНАП	10	Характеризує доступність адміністративних послуг

просторова справедливість — це стан і процес організації простору, за якого усі території та групи населення мають еквівалентні та обґрунтовано пропорційні можливості доступу до ресурсів, послуг, інфраструктури, благ та можливостей розвитку, а просторові рішення не відтворюють і не поглиблюють будь-які нерівності.

Цим визначенням фіксується ідеальний стан, до якого прагнуть всі громади, але в реальності вони мають як різні обмежуючі і стимулюючі передумови, так і відмінні траєкторії розвитку, природний, людський і соціально-економічний потенціал.

Індикативне оцінювання є одним з найбільш зручних методів аналізу, який передбачає використання системи показників (індикаторів), які можуть слугувати маркерами формування соціальної справедливості. Водночас, вона має бути

доповнена соціологічними методами, зокрема опитуванням мешканців щодо їх сприйняття і ставлення до існуючих проблем. Самі по собі індикатори просторової справедливості — це система метрик для оцінювання збалансованого доступу населення до ресурсів, послуг та інфраструктури незалежно від їхнього географічного розташування.

Багатоаспектність просторової справедливості розвитку територіальних громад та існуючий дефіцит соціально-економічних, екологічних, демографічних та інших даних, зумовили певну вибірковість при зборі та систематизації статистики. Водночас логіка оцінювання формувалася на підставі трьох підходів:

- 1) справедливість розподілу (*distributive justice*) — рівномірний розподіл ресурсів;
- 2) справедливість доступу (*accessibility justice*) — фізична доступність послуг;

3) справедливість визнання (*recognition justice*) — визнання специфіки та ідентичності гірських і прикордонних територій.

Кожен вимір просторової справедливості характеризується показниками, які дозволяють проводити моніторинг, здійснювати територіальні порівняння, а в разі необхідності — формувати прогнози і відповідні політики інтервенції. Важливою є узгодженість та взаємозалежність показників, відсутність дублювання. Отже, базову інтегральну оцінку запропоновано формувати на основі об'єднання 29 показників у 8 тематичних блоків, кожен з яких відображає окремих вимір просторової справедливості розвитку ТГ, із наступним обчисленням інтегрального індексу (**табл. 1**).

Оскільки показники мають різні одиниці виміру та шкали, застосовується нормування для приведення всіх значень до єдиної шкали:

Для показників-стимуляторів:

$$N_{ij} = \frac{X_{ij} - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (1)$$

для показників-дестимуляторів:

$$N_{ij} = \frac{X_{\max} - X_{ij}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (2)$$

де X_{ij} — значення показника j у ТГі;

$X_{\min}$ та $X_{\max}$ — мінімальне та максимальне значення показника серед усіх досліджуваних ТГ.

Нормовані показники в межах кожного блоку агрегуються шляхом простого середнього. У середині кожного блоку всі показники рівнозначні:

$$B_i = \frac{1}{n} \times \sum N_{ij}. \quad (3)$$

Інтегральний індекс просторової справедливості розраховується як зважена сума проміжних індексів за блоками:

$$ІПС = \sum w_i \times B_i, \quad (4)$$

де w_i — вага проміжного індексу по кожному з блоків (10 % = 0,10 і т. д.).

Вага проміжних індексів обрана методом прямого призначення з урахуванням їхньої значущості. Максимальну вагу (20 %) надано блоку «Соціальна інфраструктура» як такому, що безпосередньо відображає рівень реалізації прав на освіту та охорону здоров'я, якість життя населення. Підвищені ваги блоків «Бюджетно-фіскальний потенціал» та «Транспортна інфраструктура» (по 15 %) зумовлені їхньою системоутворюючою роллю по відношенню до

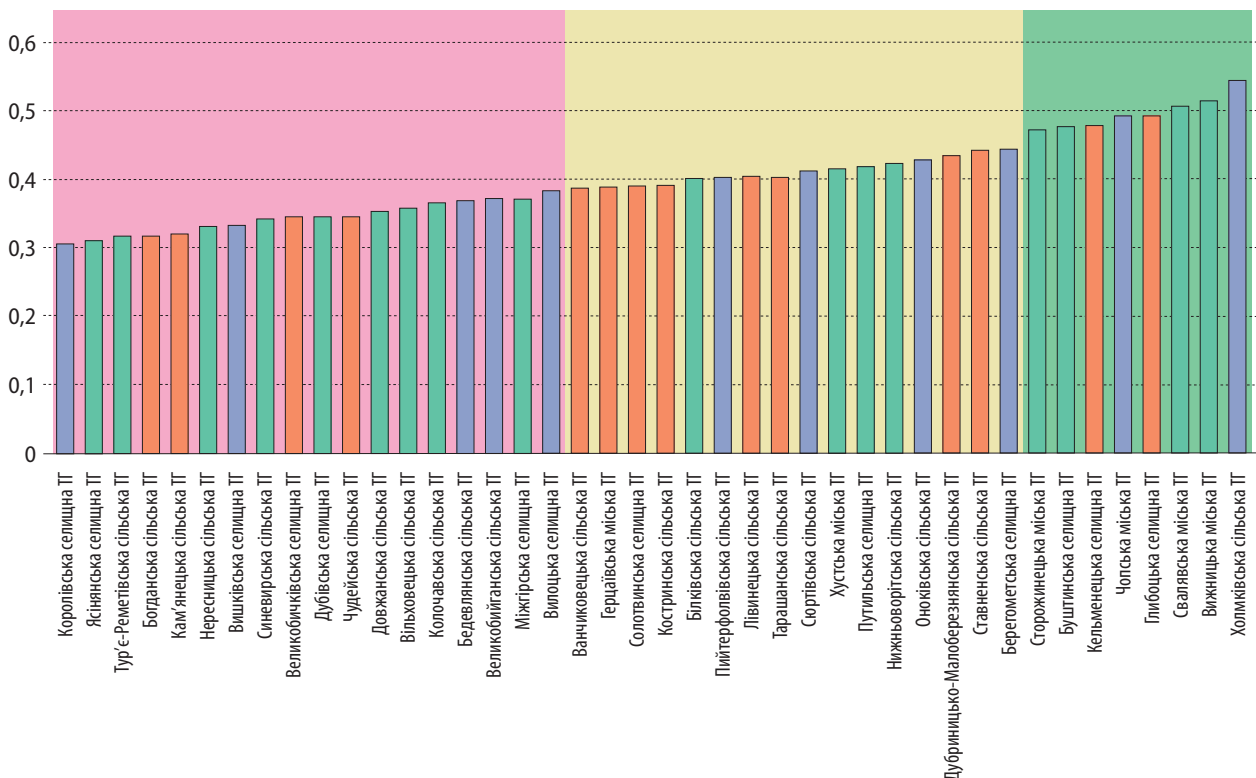

Рис. 1. Розташування модельних ТГ за ІПС, 2024 р.

Таблиця 2. Проміжні та інтегральні індекси просторової справедливості для модельних громад
Закарпатської і Чернівецької областей (розраховано на базі даних від ТГ, станом на 2024 р.)

Назва територіальної громади	ІНДЕКС								ІПС
	демогра- фічного потенціалу	просторово- географічної доступності	бюджетно- фіскального потенціалу	соціальної інфраструк- тури	торгівельно- побутової інфраструк- тури	забезпеченості транспортною інфраструк- турою	забезпеченості комунально- інженерною інфраструк- турою	доступності адміністративних послуг	
Королівська селищна ТГ	0,71	0,27	0,04	0,28	0,02	0,1	0,45	0,72	0,295
Ясінянська селищна ТГ	0,45	0,34	0,33	0,26	0,16	0,15	0,04	0,78	0,299
Тур'є-Реметівська сільська ТГ	0,35	0,46	0,23	0,31	0,13	0,02	0,12	0,99	0,306
Богданська сільська ТГ	0,45	0,41	0,26	0,34	0,07	0,01	0,07	0,98	0,307
Кам'янецька сільська ТГ	0,62	0,52	0,15	0,28	0,1	0,11	0,02	0,89	0,31
Нересницька сільська ТГ	0,48	0,44	0,22	0,4	0,12	0,08	0,28	0,63	0,32
Вишківська селищна ТГ	0,59	0,43	0,14	0,21	0,27	0,08	0,38	0,81	0,323
Синевирська сільська ТГ	0,41	0,23	0,21	0,5	0,16	0,02	0,25	0,93	0,332
Великобичківська селищна ТГ	0,48	0,47	0,19	0,41	0,2	0,03	0,05	0,96	0,333
Дубівська селищна ТГ	0,59	0,32	0,2	0,34	0,37	0,02	0,14	0,88	0,334
Чудейська сільська ТГ	0,5	0,58	0,09	0,35	0,12	0,24	0	0,95	0,334
Довжанська сільська ТГ	0,37	0,46	0,16	0,34	0,13	0,07	0,48	0,97	0,342
Вільховецька сільська ТГ	0,52	0,37	0,16	0,37	0,08	0,24	0,16	0,97	0,345
Колочацька сільська ТГ	0,42	0,26	0,25	0,52	0,29	0,06	0,16	0,9	0,354
Бедлянська сільська ТГ	0,51	0,41	0,11	0,28	0,29	0,23	0,31	0,97	0,356
Великобичківська сільська ТГ	0,29	0,49	0,07	0,54	0,1	0,15	0,39	0,92	0,358
Міжгірська селищна ТГ	0,53	0,36	0,38	0,5	0,11	0,08	0,21	0,7	0,359
Вилоцька селищна ТГ	0,5	0,51	0,12	0,45	0,24	0,21	0,23	0,83	0,37
Ванчиковецька сільська ТГ	0,34	0,69	0,08	0,49	0,08	0,21	0,28	0,95	0,374
Герцаївська міська ТГ	0,48	0,63	0,17	0,5	0,2	0,22	0,07	0,79	0,376
Сопотвинська селищна ТГ	0,55	0,49	0,1	0,36	0,17	0,43	0,12	0,94	0,378
Костринська сільська ТГ	0,31	0,32	0,16	0,61	0,29	0,15	0,18	1	0,378
Білівська сільська ТГ	0,45	0,42	0,17	0,33	0,28	0,35	0,38	0,93	0,389
Пийтерфолівська сільська ТГ	0,46	0,34	0,28	0,52	0,16	0,21	0,39	0,77	0,39
Лівинецька сільська ТГ	0,23	0,68	0,14	0,52	0,35	0,13	0,2	1	0,39
Тарашанська сільська ТГ	0,54	0,68	0,13	0,37	0,53	0,21	0	0,92	0,391
Сюртєвська сільська ТГ	0,29	0,58	0,22	0,46	0,07	0,25	0,43	0,99	0,399
Хустська міська ТГ	0,59	0,68	0,48	0,34	0,14	0,5	0,47	0	0,402
Путилівська селищна ТГ	0,57	0,37	0,27	0,61	0,24	0,05	0,28	0,87	0,404
Нижньоворітська сільська ТГ	0,37	0,5	0,15	0,66	0,22	0,13	0,36	0,89	0,409
Оноківська сільська ТГ	0,4	0,59	0,44	0,26	0,22	0,24	0,42	0,98	0,415
Дубриничко-Малоберезнянська сільська ТГ	0,4	0,49	0,16	0,66	0,3	0,22	0,18	0,98	0,421
Ставненська сільська ТГ	0,25	0,29	0,22	0,76	0,34	0,25	0,21	0,97	0,427
Берегометська селищна ТГ	0,52	0,7	0,27	0,38	0,32	0,18	0,41	0,9	0,428
Сторожинська міська ТГ	0,59	0,63	0,33	0,35	0,21	0,22	0,71	0,88	0,455
Буштинська селищна ТГ	0,58	0,48	0,75	0,3	0,08	0,25	0,39	0,96	0,46
Кельменецька селищна ТГ	0,25	0,91	0,23	0,48	0,16	0,17	0,73	0,99	0,461
Чопська міська ТГ	0,68	0,55	0,44	0,29	0,16	0,31	0,82	0,82	0,475
Глибоцька селищна ТГ	0,67	0,7	0,25	0,46	0,06	0,39	0,46	0,97	0,475
Свалівська міська ТГ	0,65	0,51	0,3	0,33	0,16	0,55	0,74	0,93	0,489
Вижницька міська ТГ	0,47	0,65	0,44	0,29	0,6	0,24	0,65	0,99	0,497
Холмківська сільська ТГ	0,57	0,65	0,81	0,21	0,1	0,35	0,81	0,97	0,526

Рис. 2. Профіль ІПС (8 вимірів) для лідера (Холмківська ТГ) та аутсайдера (Королівська ТГ)

Рис. 3. Профіль ІПС за типами громад, що досліджуються

всіх інших складових. Решта блоків мають по 10 %.

Ранжування обчислених таким чином індексів дозволяє побудувати рейтинг ТГ. За допомогою пелюсткових діаграм, які фіксують окремі виміри просторової справедливості є можливим аналіз її «профілю». Також у дослідженні використано метод кейс-стаді (ситуаційного

аналізу) для характеристики однієї з показових подій, що унаочнює «просторову» вразливість типової гірської громади.

Нормування 29 показників-індикаторів просторової справедливості та їх поетапне агрегування дозволили розрахувати проміжні та інтегральний індекс просторової справедливості (ІПС) для модельних територіальних громад.

Отримані результати стали основою для їх рейтингу, також вони дозволили виявити ключові дефіцити і чинники, характерні для різних типів громад (*рис. 1, табл. 2*).

За результатами оцінювання, *відносно високий рівень* просторової справедливості очікувано мали міські і селищні громади обох областей (всього 8 ТГ), тим не менше найвищий ІПС мала Холмківська сільська ТГ Закарпатської області. Громади, які належать до цієї найменш чисельної і найбільш диференційованої за вимірами групи, мають вищі значення інтегрального індексу завдяки різним «джерелам сили»: Холмківська — завдяки бюджетно-фіскальному потенціалу, Кельменецька — завдяки просторовій доступності, Вижницька — завдяки забезпеченості торговими закладами і комунальною інфраструктурою, Чопська і Свалявська — завдяки транспортній і комунальній інфраструктурі. Отже, «квиток» до групи з високим інтегральним індексом гарантований не лише громадам з індексом, збалансовано розподіленим за всіма складовими справедливості, а й громадам, які мають унікальні конкретні переваги й успішно використовують їх.

У групі ТГ із *середнім рівнем* просторової справедливості знаходяться 16 ТГ, з яких половина — прикордонні, зокрема Хустська і Герцаївська міські ТГ. Для цієї групи громад характерна гарна просторова доступність і забезпеченість соціальною інфраструктурою.

У діапазон ІПС від 0,295 до 0,372 потрапило 18 громад (43 %), це — ТГ з критично низьким рівнем просторової справедливості, половина з них — це гірські, ще 5 — гірські прикордонні ТГ. «Профіль» просторової справедливості тут визначається дуже слабким бюджетно-фіскальним потенціалом, недостатнім забезпеченням торгівельною та транспортною інфраструктурою. У більшості це ТГ Закарпатської області — їх спільним знаменником є структурна периферійність, фізична ізольованість (зумовлена рельєфом) і хронічна бюджетна залежність. Єдина відносна перевага — доступність адміністративних послуг, але наявність ЦНАП (принаймні інституційно) рано чи пізно гарантована всім громадам.

ІПС варіює у межах від 0,295 до 0,526, при цьому більшість модельних громад тягнє до нижньої половини шкали, що свідчить як про несправедливість просторового розвитку у біль-

шості з них, так і про помірну однорідність вибірки. Тим не менш між лідером та аутсайдером, а також всередині вибірки чітко простежуються якісно різні кластери, які характеризуються своїм набором переваг і дефіцитів.

Зокрема, якщо порівняти пелюсткові діаграми («профіль» просторової справедливості) для Холмківської сільської ТГ (лідер) і Королівської селищної ТГ (аутсайдер), то отримаємо таку картину (*рис. 2*).

Обидві громади є гірсько-прикордонними, але утворюють найширшу пару розриву за ІПС з усієї вибірки. Найбільший розрив — за показниками, що характеризують бюджетно-фіскальний потенціал, у Холмківській громаді він є найпотужнішим — тут максимальні по вибірці видатки на 1 особу і найвище відношення видатків до середньообласного їх рівня. Це означає, що громада отримує і розподіляє ресурси на рівні, недосяжному для переважної більшості ТГ. Відіграє свою роль і комунально-інженерна інфраструктура — 91% помешкань підключено до централізованого водопостачання, 32 % — до каналізації, 78 % охоплено вивозом сміття. Для сільської ТГ це виключно високий стандарт. Доступність адміністративних послуг — лише 3 587 мешканців на один ЦНАП (при нормі 12 500 по Україні). Більш прискіпливий погляд дозволяє казати про те, що ця громада *de jure* є сільською, але *de facto* функціонує як промисловий і житловий пояс м. Ужгород. Великі підприємства на її території (зокрема, ТОВ «Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед», ТОВ «Ядзакі Україна») генерують ПДФО, порівнянний з обласним центром, а комунальна й адміністративна мережа розрахована на 19,5 тис. сільських мешканців. Фактично в громаді присутня економіка промислового типу (точне машинобудування) із розвиненим аграрним виробництвом, що вимагає постійного моніторингу і збільшення інфраструктурних потужностей. Інші ТГ, які розглядалися, не мають таких «агломераційних» переваг. Вирішальним, з погляду формування просторової справедливості, є фактор сплати податків великими підприємствами саме в місцевий бюджет громади.

Королівська селищна громада (Виноградівський район Закарпатської обл.) розташована в долині р. Тиси на кордоні з Румунією. Рівнинний сільськогосподарський характер без

значних природних ресурсів або туристичних потоків відображається на маленькому власному бюджеті і нерозвиненій інфраструктурі. Ця ТГ має порівняно більш високий демографічний потенціал при значній ізольованості поселень і віддаленості від обласного центру з середньою транспортною забезпеченістю (попри наявність залізничного сполучення). Статус прикордонної громади в такому випадку майже не конвертується у фінансові надходження. Недостатня забезпеченість медичними закладами змушує мешканців звертатися за необхідними обстеженнями до міст, що впливає на швидкість отримання послуг та кінцеву їхню вартість. Як важливий внесок у поліпшення ситуації, у цій ТГ впроваджується транскордонний українсько-румунський проект «Доступне здоров'я: рівний доступ до медичних послуг у транскордонному регіоні» [21]. Його мета: покращення доступності медичної допомоги та підвищення стійкості систем охорони здоров'я для населення громад Тарна Марє (3,6 тис. осіб) та Королева (23 тис. осіб), включаючи первинну медичну допомогу, та сприяння переходу від інституційної до сімейної та громадської медичної допомоги. Проект (2025–2026 рр.) реалізується в рамках Програми Interreg NEXT Румунія-Україна, який співфінансується Європейським Союзом за пріоритетом «Соціальний розвиток через кордони», конкретна ціль 2.2 — Забезпечення рівного доступу до медичної допомоги та підвищення стійкості систем охорони здоров'я, включаючи первинну медичну допомогу, а також сприяння переходу від інституційної до сімейної та громадської медичної допомоги.

У середньому по кожному типу, гірські, гірські прикордонні та прикордонні ТГ мають майже однаковий інтегральний індекс (~0.382–0.395), але їхні профілі дещо відрізняються (рис. 3).

Гірські ТГ характеризуються порівняно потужнішим демографічним потенціалом та соціальною інфраструктурою, але страждають від низьких показників забезпеченості транспортною інфраструктурою і підприємствами торгівлі. Прикордонні ТГ володіють кращою просторово-географічною доступністю і найчастіше — забезпечені комунальною інфраструктурою, водночас їхній бюджетний потенціал залишається доволі слабким.

Гірські прикордонні ТГ демонструють найвищий показник доступності адміністративних

послуг, але теж програють за бюджетним виміром. Максимальна доступність ЦНАП поєднується з мінімальним фінансовим ресурсом і найгіршим водо-, газо- та тепlopостачанням. Схожа «асиметрія» простежується і за складовою забезпеченості магазинами/супермаркетами.

Більшість модельних громад (81 %) зосереджені в зонах низького та середнього рівня просторової справедливості. Жодна громада не досягає значення ІПС вище 0,526, що в абсолютному вимірі є вдвічі меншим від гіпотетичного оптимуму (1,0). Це підтверджує не ситуативний, а системний характер просторової нерівності на територіях обраних типів.

Кількісною оцінкою важко зафіксувати й висвітлити інші важливі питання, які ще належить осмислити географам. Серед них: місце поліетнічності у забезпеченні справедливості розвитку прикордонних громад, реальний голос гірських і прикордонних громад у регіональному плануванні не як бенефіціарів, а як суб'єктів, екологічні проблеми (наявність заподіяних територій обмежує господарську діяльність, але ніяких компенсаційних механізмів від держави громади за це не отримують, яскравий симптом — нелегальні вирубки лісів), визнання гірських і прикордонних викликів розвитку у стратегічних документах тощо. Процедурна просторова справедливість вимагає інклюзивних, прозорих і підзвітних процесів планування, які дозволяють як більшості, так і етнічним меншинам брати участь у формуванні середовища проживання. Часто ці проблеми потрапляють у площину політичних спекуляцій, що не сприяє згуртованості. Незважаючи на це, все це має бути осмислено і враховано у подальших наукових розвідках.

Аналіз ситуації після обвалу мосту у селищі Жденієво (24 червня 2025 р.)

24 червня 2025 р. між с. Підполоззя та селищем Жденієво Мукачівського району Закарпаття обвалився 34-м металевий міст через р. Жденівку на дорозі державного значення Т-07-10 Ужок — Нижні Ворота (рис. 4). Конструкція, збудована ще у 1962 р., впала раптово. Без автомобільного сполучення відразу опинилися 8 населених пунктів: сам адміністративний центр Жденієвської ТГ — селище Жденієво та села Збини, Щербовець, Пашковиця, Буковець, Перехресний, Че-

Рис. 4. Обвал мосту у с. Жденієво (фото автора)

Рис.5. Фото з сайту «РБК-Україна», 25 червня 2025 р. [22]

Таблиця 3. **Виміри просторової несправедливості**

Вимір	Що демонструє цей кейс
Інфраструктурна вразливість	Міст як стратегічний елемент інфраструктури впливає на соціальну резильєнтність: порушений функціонал = системний ризик для ТГ
Вік інфраструктури	Споруда 1962 р. — застаріла інфраструктура в гірських районах як норма
Медична вразливість	Відсутність альтернативних маршрутів — пряма загроза у надзвичайних ситуаціях
Корпоративна відповідальність	Бізнес-проект (будівництво вітропарку) спричинив руйнування публічної інфраструктури через непередбачуване надмірне навантаження
Державне фінансування і периферійні громади	Брак коштів на обстеження і утримання мостів у гірських громадах — системна проблема
Нерівні умови відновлення	Півроку без повноцінного сполучення — тривалість, можлива для гірської громади, але неприйнятна для міст

(Укладено автором)

чірний і Розтока. Міст був єдиною точкою зв'язку між зазначеними поселеннями і виходом на трасу М06 Київ — Чоп, якою можна дістатися районного центра — м. Мукачева.

У першу добу після обвалу сталася надзвичайна ситуація — через раптове погіршення здоров'я знадобилася термінова госпіталізація 2-річного хлопчика. Медики (ФАП розташований у селищі Жденієво) довели хлопчика до обриву дороги, а рятувальники на руках перенесли його через річку до автомобіля швидкої допомоги (рис. 5). Ця подія ілюструє механізм вразливості: один зруйнований об'єкт інфраструктури = пряма загроза здоров'ю людини. Дитина, яку рятувальники несли на руках через річку — це не просто трагічний епізод, а матеріалізована просторова несправедливість (табл. 3).

Міст оглядали навесні 2025 р., тоді технічний стан конструкції оцінили як «задовільний». Проте з 2025 р. у громаді реалізується великий енергетичний проект, пов'язаний із будівництвом вітряків на вершинах полонини Рівна та гори Гостра. Він супроводжується кратним збільшенням інтенсивності руху габаритних вантажівок, що, вочевидь, слугувало тригером падіння споруди.

Згодом ТОВ «Френдлі Вінд Технолоджі» та ТОВ УК «Вітряні парки України» долучилися до відбудови мосту, водночас відновлювальні роботи тривали півроку. До того діяла тимчасова переправа, яка періодично розмивалася р. Жденівкою. До облаштування переправи проїзд до відрізаних сіл був можливий лише в далекий об'їзд через с. Ужок, що збільшувало тривалість поїздки. Ця подія віддзеркалює синергію різних факторів: фізична вразливість єдиного маршруту (відсутність альтернатив), занедбана інфраструктура, надмірний бізнес-тиск на об'єкти місцевої інфраструктури та повільна відбудова у випадку надзвичайних подій.

Висновки

Результативність стратегічного планування значною мірою залежить від можливості пов'язати світоглядні орієнтири справедливості розвитку з конкретною аналітикою та вимірюваними метриками в єдину функціональну систему. Аналіз ситуації в модельних гірських, прикордонних і гірських прикордонних громадах підтвердив географічний характер просторової нерівності: ситуація у більшості з них не є комплексно благополучною. Гірські громади

вирізняються відносно кращим демографічним потенціалом і соціальною інфраструктурою, але критично програють за транспортним і торговельним забезпеченням. Прикордонні громади мають переваги просторової доступності та кращої комунальної інфраструктури, проте залишаються фінансово слабкими. Гірські прикордонні громади, де найдоступнішими є адміністративні послуги, поєднують мінімальний місцевий фінансовий ресурс із незадовільним комунальним забезпеченням, утворюючи зону «подвійної периферизації», де природні обмеження накладаються на комунальні інфраструктурні дефіцити.

Аналіз крайніх випадків — Холмківської (лідер) і Королівської (аутсайдер) ТГ засвідчив, що вирішальним чинником якості життя і просторової справедливості є фінансово-бюджетний потенціал, насамперед наявність великих платників ПДФО на території громади, а також географічне положення (+ агломераційний ефект). Через це, формальна типізація громад (гірська, рівнинна, сільська, міська, прикордонна тощо) не повністю відображає реальне різноманіття їхніх можливостей і потребує доповнення щонайменше економічними критеріями, оптимально — розглядом конкретних суспільно-географічних ситуацій.

Наведений приклад обвалу мосту у Жденіївській ТГ матеріалізував абстрактне поняття просторової несправедливості у конкретний ланцюг причин і наслідків: застаріла інфраструктура + надмірне навантаження через непередбачену економічну активність і будівництво + відсутність альтернативних маршрутів = пряма загроза здоров'ю і життєзабезпеченню мешканців. Епізод ілюструє системний ризик, характерний для більшості гірських територій: залежність від єдиного транспортного шляху може перетворити будь-яку надзвичайну подію на затяжну гуманітарну кризу локального масштабу.

Дослідження ризиків і передумов розвитку різних типів громад мають значення не лише для Закарпатської та Чернівецької областей, а й для всього контексту повоєнного відновлення України. Просторова справедливість, опрацювана через інтегральний індекс та «профілі» розвитку громад, є ключовою передумовою формування стійких, інклюзивних і конкурентоспроможних територій у післявоєнний період. Виявлені структурні дефіцити —

транспортна ізолюваність, слабкий бюджетно-фіскальний потенціал, нерівномірність доступу до базових послуг — є характерними для значної частини українських громад, особливо тих, що мають природні, екологічні або соціально-економічні обмеження. Запропонована методика може бути використана як інструмент діагностики та пріоритезації інвестицій у відновлення інфраструктури, модернізацію кому-

нальних систем, посилення соціальних послуг і формування нової функціональної типізації територій у відповідності до стандартів ЄС. У повоєнний період, коли Україна має повернутися до Цілей збалансованого розвитку, індикативне оцінювання просторової справедливості становитиме необхідне аналітичне підґрунтя для стратегічного планування на національному, регіональному та місцевому рівнях.

References [Література]

1. Karpyak, M. O. (2020). Social exclusion in Ukraine: features and forms of manifestation in modern society]. *Regional Economy*, 96 (2), 144–152. [In Ukrainian]. [Карп'як М. О. Соціальна ексклюзія в Україні: ознаки та форми прояву в сучасному суспільстві. *Регіональна економіка*. 2020, № 2. С.144–152.] DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-2-12>.
2. Consolidated version of the treaty on the functioning of the European Union. Article 174. *Official Journal of the European Union*. 26.10.2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E174>.
3. On Approval of the State Strategy for Regional Development for the period 2021–2027. (2020). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 695, adopted on August 5, 2020. [In Ukrainian]. [Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки. Постанова КМУ від 5 серпня 2020 р. № 695.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
4. On the status of mountain settlements in Ukraine. (1995). Law of Ukraine, adopted on 1995, Feb 15, 56/95-BP. [In Ukrainian]. [Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» від 15.02.1995 № 56/95-BP.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. On determining the list of functional types of territories and the requirements for indicators used to classify territories into different functional types (2025). Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine No.1493, adopted on November 19, 2020. [In Ukrainian]. [Постанова КМУ від 19 листопада 2025 р. №1493 «Про визначення переліку функціональних типів територій та вимог до показників для віднесення територій до різних функціональних типів».] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1493-2025-%D0%BF#Text>.
6. Borodina, O. M. (2021). Spatial justice in land use and sustainable rural development (Vol. 1: Justice in access to land resources and benefits from their use in rural areas) [Monograph]. National Academy of Sciences of Ukraine, State Institution “Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine” [In Ukrainian]. [Бородина О. М. Просторова справедливість у землекористуванні та сталому сільському розвитку: у 2-х книгах. Книга 1: Справедливість у доступі до земельних ресурсів і вигід від їх використання на сільських територіях : монографія. НАН України, ДУ «Ін-т екон. прогнозів. НАН України». К., 2021. 225 с.]
7. Economic efficiency vs. social justice: Priorities for Ukraine's development at the stage of overcoming the crisis. (2019). [Collective monograph]. National Academy of Sciences of Ukraine, Section of Social and Humanitarian Sciences. 350 pp. [In Ukrainian]. [Економічна ефективність vs соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи: кол. моногр. /НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук. Київ, 2019. 350 с.]
8. Nebrat, V. (2020). Ukrainian sources of the theory of spatial justice. *History of the national economy and economic opinion in Ukraine*. Issue 53: 9–33. [In Ukrainian] [Небрат В. Українські джерела теорії просторової справедливості. *Історія народного господарства та економічні думки в Україні*. 2021. Вип. 53. С. 9–33.] DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2020.53.009>.
9. Pidgrushnyi, G. P., Koval, K. P., Molnar, Y. Y., Homocki, E. (2017). Ukrainian-Hungarian borderland: possibilities and perspectives of development in the context of European integration processes. *Ukrainian Geographical Journal*. 4. 20–30. [In Ukrainian] [Підгрушній Г. П., Коваль К. П., Молнар Й. Й., Гомоки Е. Українсько-угорське прикордоння: можливості та перспективи розвитку в контексті європейських інтеграційних процесів. *Український географічний журнал*, 2017. № 4. С. 20–30.] DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2017.04.020>.

10. Rudenko, L. G., Lisovskyi, S. A. (2009). The Role of the Ukrainian Carpathians in Ensuring the Sustainable (Balanced) Development of Ukraine. *Ukrainian Geographical Journal*. 3. 23–39. [In Ukrainian] [Руденко Л. Г., Лісовський С. А. Роль Українських Карпат у забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку України. *Український географічний журнал*. 2009. № 3. С. 23–29.]
11. Zapototskyi, S., Ryndich, L., & Matyunin, H. (2024). Socio-Cultural Transformations of Ukrainian Borderlands in the War and Post-War Period: A Research Review. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Geography*, 1/2(88/89), 13–18. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2721.2024.88-89.2>.
12. Zhuk, P. V. (2021). Mountain problem areas of Ukrainian Carpathians: identification and development stimulation. *Regional Economy*, 101 (3), 57–66. [in Ukrainian]. [Жук П. В. Гірські проблемні території Українських Карпат: ідентифікація та стимулювання розвитку. *Регіональна економіка*. 2021. № 3(101). С. 57–66.] DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-3-6>.
13. Kravtsiv, V. S., Zhuk, P. V., Kolodiichuk, I. A., et al. (2018). Scientific foundations for the formation and pathways for implementing mountain policy in Ukraine (Scientific publication). State Institution “M. I. Dolishniy Institute of Regional Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian] [Наукові основи формування та шляхи реалізації гірської політики в Україні (наукове видання) / В. С. Кравців, П. В. Жук, І. А. Колодійчук та ін.; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; Львів, 2018. 121 с.]
14. Conceptual Foundations of Sustainable Development of the Mountain Region /Edited by M. A. Holubets. Lviv: Polli, 2007. 288 p. [In Ukrainian]. [Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону / За ред. М. А. Голубця. Львів: Поллі, 2007. 288 с.]
15. Gukalova, I. V., Maruniak, Eu. O., Lisovskyi, S. A., Mozghovyi, A. A., Poklyatskyi, S. A., & Gormiz, O. V. (2024) Spatial justice: geographical conceptualization in the context of war in Ukraine. *Ukrainian Geographical Journal*. 2. 24–32. [In Ukrainian]. [Гукалова І. В., Маруняк Є. О., Лісовський С. А., Мозговий А. А., Поляцький С. А., Горміз О. В. Просторова справедливість: географічна концептуалізація в умовах війни в Україні. *Український географічний журнал*, 2024. № 2. С. 24–32.] DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2024.02.024>.
16. Melniichuk, M. M., & Kovalchuk, S. I. (2012). *Automobile Transport Accessibility of the Main Recreational Settlements of the North-Western Region of Ukraine. Nature of Western Polissia and Adjacent Territories: Collection of Scientific Papers*. Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn National University, No. 9, 106–119. [In Ukrainian]. [Мельнічук М.М., Ковальчук С.І. *Автомобільна транспортна доступність основних рекреаційних населених пунктів північно-західного регіону України. Природа Західного Полісся та прилеглих територій*: зб. наук. пр. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. № 9. С. 106–119].
17. Leyberyuk, O. M. (2017). Transport accessibility of the population to hospital district centers (A case study of Chernivtsi Oblast). *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Geographical Sciences*, 7, 62–68. [In Ukrainian]. [Лейберюк О. М. Транспортна доступність населення до Центрів госпітальних округів (Конкретний аналіз на прикладі Чернівецької області). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*, 7, 2017. С. 62–68].
18. Index of Community Resilience and Accessibility (2025). Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine. [In Ukrainian]. [Індекс стійкості та доступності громад. Мінрозвитку України. 2025.] URL: <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/metodika-rozrazunku-indeksu-bezbarjernosti-gromad.pdf>
19. Moroni, S., & De Franco, A. (2024). Spatial justice: A fundamental or derivative notion? *City, Culture and Society*, 38, 100593. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2024.100593>.
20. Soja E. W. (2009) The city and spatial justice. *Justice spatiale | Spatial justice*. 1. URL: <https://www.jssj.org/wp-content/uploads/2012/12/JSSJ1-1en4.pdf>
21. Accessible Healthcare: Equal Access to Medical Services in the CrossBorder Region (2026). Official Website of the Korolivska Community. [In Ukrainian]. [Доступне здоров'я: рівний доступ до медичних послуг у транскордонному регіоні. 12.01.2026. Офіційний сайт Королівської громади.] URL: <https://korolivska-gromada.gov.ua/news/1768211494/>
22. A Bridge Collapsed in Zakarpattia: Emergency Responders Rescued a 2yearold boy (2025). RBCUkraine. [In Ukrainian]. [На Закарпатті обвалився міст: надзвичайники врятували 2-річного хлопчика. 25.06.2025. РБК-Україна.] URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/zakarpatti-obvalivnya-mist-nadzvichayniki-1750857107.html>

Стаття надійшла до редакції 15.04.2026 р., прийнята до друку 29.05.2026 р.

Gukalova, I. V.

 0000-0002-4664-4480

Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

Indicative Assessment of Spatial Justice in Mountain and Border Communities (On the Example of Zakarpattia and Chernivtsi Regions)

UDC 911.3(477.87+477.85):304.4(045)

The article substantiates a methodology for the indicative assessment of spatial justice in the development of territorial communities and verifies it using the example of mountain, border, and mountain-border communities in the Zakarpattia and Chernivtsi regions. The methodology provides for the calculation of an integral index of spatial justice based on 29 indicators grouped into 8 thematic blocks: demographic potential, spatial-geographical accessibility, budgetary-fiscal potential, social infrastructure, trade and consumer services infrastructure, transport infrastructure, utility and engineering infrastructure, and accessibility of administrative services, as well as the construction and comparison of spatial justice "profiles." The empirical base comprises data obtained from 42 model territorial communities. It is established that the overwhelming majority of the model territorial communities exhibit low to medium levels of spatial justice, indicating systemic structural deficits and objective constraints on their development. Differences are identified across specific vectors (components) of spatial justice among communities of different types: mountain communities in both oblasts underperform in terms of transport provision and trade services for the population, border communities—in terms of budgetary potential—while mountain-border communities form a zone of "dual peripheralization" and thus face both natural-geographical and socio-geographical challenges. The article presents the case of the 2025 bridge collapse in the Zhdenievo territorial community as a concrete manifestation of the infrastructural vulnerability of mountain territories. The findings indicate the need to develop a detailed functional typology of Ukraine's territories that accounts for current factors shaping spatial justice, the consequences of the war, and EU standards.

Keywords: *spatial justice, mountain communities, border communities, integral index, quality of life, Zakarpattia Region, Chernivtsi Region.*

For citation:

Gukalova, I. V. (2026). Indicative Assessment of Spatial Justice in Mountain and Border Communities (On the Example of Zakarpattia and Chernivtsi Regions). *Ukrainian Geographical Journal*, (2), 41–54. [In Ukrainian] DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2026.02.041>

Copyright © 2026 Publishing House *Akademperydyka* of the National Academy of Sciences of Ukraine.

The article is published under the open access license CC BY-NC-ND license

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>